

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 137 2016

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg
Göteborg: Lisbeth Larsson
Köpenhamn: Johnny Kondrup
Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius
München: Annegret Heitmann
Oslo: Elisabeth Oxfeldt
Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin
Tartu: Daniel Sävborg
Uppsala: Torsten Pettersson, Johan Svedjedal
Zürich: Klaus Müller-Wille
Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Jon Viklund (uppsatser) och Andreas Hedberg (recensioner)
Biträdande redaktör: Ljubica Miočević

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Svenska Akademien, Vetenskapsrådet och Sven och Dagmar Saléns Stiftelse

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2017 och för recensioner 1 september 2017. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–36–0

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2017

om resan till Kurrekurredudden i den kommande boken om Pippi. Återigen bekräftas alltså performativitetens betydelse och betonas teaterpublikens roll som aktör, i det här fallet i tillkomsten av den andra och tredje boken.

Studiens största merit är nog att Hellström lyckas fånga dialogen mellan pjäserna och kapitelböckerna. Genom att de växte fram samtidigt är ingen av dem bättre eller mera riktig än de andra. Romanerna blev välkända genom teaterstyckena som i sin tur påverkade läsningen av romanerna. Dramats revideringsprocess speglar Pippis tilltagande känslomshet. Genom de olika versionerna spåras karaktärens utveckling från övermänniska till människa och kamrat, som liknar ändringarna hon genomgick mellan manuskriptet (den så kallade *Ur-Pippi*, utgiven 2007) och den publicerade romanen *Pippi Långstrump*. På så sätt utgör både kapitelböckerna och pjäserna likvärdiga ”delar i en stor och mångskiftande bild av en mycket svår-fångad gestalt” (227) – även om de senare länge har underskattats.

I och för sig är *Pippi på scen* en viktig insats i Lindgren-forskningen och i teaterhistorieforskningen i allmänhet. Särskilt bokens andra del, där utformningen av de olika Pippi-pjäserna i ett växelspel med romanerna skildras, är av stort intresse för Lindgren-intresserade. En konsekvens av detta är att bokens andra del i slutsatserna överskuggar studiens förra hälft. Som helhet framstår studien som något splittrad. Boken handlar inte bara om *Pippi* på scen utan även om *Astrid* på scen – och i salongen. Det hade fungerat bättre med mer sammanhang mellan studiens två större delar. Det verkar som om Hellström inte riktigt visste på vilken fot han skulle stå. Studien hade kanske framstått som mera enhetlig och övertygande om han hade valt att helt och hållet fokusera på en av dessa två tankegångar. Det finns faktiskt gott om material till två mindre böcker, som kunde ha gått på djupet i var sitt ämne. En sådan uppläggning skulle i mitt tycke på riktigt göra Martin Hellströms stora insats rättvisa.

Sara Van den Bossche

Peter Luthersson, *Förlorare. Noteringar om 1800-talets etos* (Skrifter utgivna av Engelsbergs akademi, 1). Bladh by Bladh. Stockholm 2014.

Peter Luthersson har en mångsidigare gärning och en större och vidare beläsenhet än flertalet ledande svenska litteraturforskare. Efter sin skolning i hemstaden Jönköping arbetade han tidigt som studierektor i Lund samtidigt som han på halvtid var en av redaktörerna på *Sydsvenskans* kultursida. Därifrån lockades han för att under åren 1993–2001 stå för kulturen på *Svenska Dagbladet*. Efter en period som chef för K3 på Högskolan i Malmö blev han chef på bokförlaget Atlantis. Sedan några år är han verksam som forskningschef vid Axel och Margaret Ax:son Johnsons stiftelse. Han har också i ett femtiotal lärorika program under flera år presenterat världslitteraturens stora författarskap och personligheter i samtal med kunniga gäster i Axess TV, som också ingår i stiftelsens verksamhet. Därför är det naturligt att hans senaste bok inleder en serie utgiven av Engelsbergs Akademi.

Förlorare är ett tredje steg i hans raket mot de litterära himlarna. Det första var hans ovanliga doktorsavhandling *Modernism och individualitet. En studie i den litterära modernismens kvalitativa egenart* (1986). Han gjorde där nedslag i tre centrala tidsavsnitt och penetrerade dem sedan efter en genomgång av en stor internationell litteratur. Hans andra steg bestod i ”stridsstudien” *Svensk litterär modernism* (2002), där hans överordnade frågeställning var: ”Vad betyder det att modernismen kommer sent till ett land?” I motsats till den första boken håller sig denna tryggt på hemmaplan, men perspektivet på Pär Lagerkvist och andra är världslitterärt och därmed också ägnat att förminska den svenska diktens ställning. Det förändrar den traditionella bilden på ett avgörande sätt och det är en helt ny syn som han lägger fram.

I Peter Lutherssons nu föreliggande studie förflyttas vi på nytt utanför landets gränser. De modernister som han tidigare både utlagt och begränsat skjuts nu i bakgrunden. De har i rikt mått fått sin uppmärksamhet, och nu vänds den mot diktare som präglades av 1800-talets idévärld: Joseph Conrad, Pierre Loti, Arthur Conan Doyle, Rudyard Kipling, Herman Melville, Robert Louis Stevenson, Henry David Thoreau, Mark Twain, och många fler. Men hans uppmärksamhet riktas även mot diktare som i huvudsak hade sin produktiva tid under 1900-talet men som präglats av 1800-talets värderingar och världsbild, såsom Karen Blixen,

Thomas Mann och Antoine de Saint-Exupéry. Han inkluderar också tänkare, ideologer och politiker som Winston Churchill. Jorge Luis Borges tillhandahåller förresten ett motto som Peter Luthersson anammar för sin bok: ”En gentleman inlåter sig bara i förlorande företag.”

En ofantlig mängd litteratur besiktigas med djup och entusiasm och litteraturen är för Peter Luthersson alltid en källa till kunskap om den tid den är sprungen ur. Formen är med sina 113 korta stycken personlig samtidigt som referenserna är grundliga och citaten är många. Peter Luthersson behandlar inte de olika författarna i logisk turordning eller kronologiskt. Nej, han återkommer till dem i de olika avdelningarna som i ett musikstycke med omtagningar och med någon ny aspekt eller iakttagelse varje gång. Han säger själv att han ”jumpar” från det ena flaket till det andra. Han talar också om sin text som ”splitter”, men menar att resultatet av denna mosaik av detaljer efter hand ska framgå tydligt. Trots denna uppläggning blir framställningen inte tjatig och rörig; man dras med och fångas av alla spännande berättelser och skildringar av litterära öden, miljöer och platser runt vår jord. Och man förstår och blir så småningom övertygad om Peter Lutherssons tes att dessa framstående internationella författare trots sin framgång blivit förlorare.

I våra dagar anser man, menar Peter Luthersson, att de författare som har stora upplagesiffror och som exponeras flitigt i medierna är vinnare. Det är också dessa som litteraturvetarna mest intresserar sig för, menar han vidare. Men en vinnare är också den som har förmågan att uttrycka bestämda erfarenheter på ett nytt sätt eller fånga det viktiga i ett tidskede eller en historisk övergångsprocess och därmed får många efterföljare. De författare från äldre tider som fortfarande uttrycker något som vi känner igen oss i och som har något att säga oss än idag – är i själva verket vinnare. Förlorare blir, hävdar Peter Luthersson, däremot den författare som ”får sitt perspektiv underkänt, sin relevans ifrågasatt, som av eftervärlden betraktas som inkapslad i föreställningar och iakttagelser som har blivit mänskligt främmande, som förknippas med en världsbild, en verklighetsförståelse och en livshållning som knappast äger annan identitet än den att vara överspelad” (11).

Förlorare har undertiteln ”Noteringar om 1800-talets ethos” och det är framför allt vid förlorarna i idéstriden i litteraturen mellan 1800-talet och 1900-

talet, mellan idealister och modernister, som Peter Luthersson uppehåller sig. Det som är gemensamt för förlorarna är att deras världsbild, verklighetsförståelse och livshållning gick under när en ny tid med nya värderingar tog vid. 1800-talet är sjöromanernas tidevarv med författare som Fredrick Marryat, Herman Melville, Joseph Conrad och Robert Louis Stevenson. De seglade över stora delar av världen och betraktade med öppna ögon och utan förutfattade meningar olika platser och beskrev konkret och på nära håll sina intryck. Denna epok sammanföll också med kolonialismens storhetstid och många skildringar handlar om förhållandet mellan koloniserare och infödingar. Melville exempelvis, skildrar den första kolonisationen av Söderhavets öarna. Han ger, menar Peter Luthersson, en nyanserad bild av infödingarna och har både sympati och förståelse för deras gamla kultur som efter hand håller på att gå under, men han kan också se de negativa företeelserna i den. Alla författare som Peter Luthersson tar upp är världsresenärer med öppet sinne som registrerar och återger. Han ställer dem mot modernismens internationalism, som begränsades till västerlandets metropoler och han ställer deras skrifter mot modernisternas litteratur som utgick från en ideologi som ofta skymde sikten för verkligheten. Modernisterna var ofta också kopplade till de stora totalitära politiska ideologierna som kommunismen och facismen. De ville omstörta medan 1800-talsförfattarna, som präglats av den värld de växt upp i och med egna ögon sett olika delar av den, ville förbättra det som var.

Peter Luthersson är bekymrad över att det idag svämmar över av postkoloniala studier där forskaren, som han menar, endast vill läxa upp författaren ifråga eller pådyvla honom sin egen åsikt. Ofta fel-tolkar man 1800-talsförfattares verk och intentioner, menar han vidare. De sentida läsarna har varken satt sig in i föregångarnas historiska tid eller studerat texterna noggrant utan utgår från vår tids värderingar och det facit som vi har i våra händer. De har ofta, menar Luthersson, ett ideologiskt raster för ögonen som styrkt tolkningen. Här följer ett par exempel. Joseph Conrads *Heart of Darkness* (1899) är, anser han, en psykologisk studie och inte en politisk pamflett även om det finns en udd mot tillståndet i Kongofristaten, exempelvis mot de belgiska handelsmännens brutalitet. Det finns ingenting i romanen som visar att Conrad tog avstånd från kolonialismen eller förhöll sig kritisk till det brittiska imperiet, menar Luthersson: ”Conrads iakttagelser är fästa i tid och rum. Deras räckvidd är avgränsad, inte

utflytande.” (71) Luthersson ger med Olof Lagercrantz och Sven Lindqvist exempel på hur de med avsikt tolkat originaltexten felaktigt. En annan fel-tolkare är Edward Said som bland annat ger en helt skjev bild av Rudyard Kipling, menar Luthersson.

Överhuvud taget har den bristande kunskapen om och förståelsen för Rudyard Kipling orsakat att han oftast framställts som enbart en hänsynslös förespråkare för Storbritanniens kolonialisering av Indien. Det har varit förödande för honom under lång tid, men Kipling, som växt upp i Indien, kände platsen som sin hemort och skildrar indierna med värme och känsla. Han förespråkar Storbritannien som härskare men vill dessutom att hela världen ska vara ett enda stort frihandelsområde. Han var barn av sin tid och sin uppväxt och de värderingar han mötte där. Peter Luthersson skriver: ”En senare tids värderingar och återopande och bruk av en författare eller ett litterärt verk kan påverka och korrump-era förståelsen av vad denne författare egentligen stod för och vad detta verk betydde i sitt eget tids-sammanhang.” (48) Företrädarna för 1800-talets etos ville alltså inte, enligt Peter Luthersson, om-störta de samhällen som de levde i och inte heller förvandla levnadsformerna i enlighet med ett slag-ord eller en eller annan ideolog. De ville bidra till förbättringar, korrigeringar, frihetsvinster. Många av dessa författare urskilde också brister i andra kul-turer som härskade på olika platser före västerlän-ningarnas ankomst dit.

Jag gissar att inte så få av Peter Lutherssons läsare kan komma med en invändning mot åtminstone några av de författare som förses med etiketten för-lorare. Karen Blixen må ha dribblats bort från ett Nobelpris, men Rudyard Kipling fick det som en av de yngsta någonsin 1907, och Thomas Mann är ve-terligt den ende som efter att ha fått det 1929 var på förslag till ett andra 1948. Mot Nobelpriset till Win-ston Churchill hade en del skönandar den invänd-ningen att han inte skrev dikter eller romaner, men han vann ett världskrig och just det V-tecken han gjorde med sina fingrar förefaller ju väldigt avläg-set en förlorare. Och skulle jag döma efter egen och mina barns läsning har den som flygare förolyckade Antoine de Saint-Exupéry alltså vingar som bär. Redan genom att på det här sättet provocera fram invändningar i form av försvar för dem som riske-rar att förlora har Peter Luthersson inkasserat en po-äng. Men i det mesta blir man genom läsningen av hans bok mer och mer övertygad om att han har rätt.

När det gäller Winston Churchill blev han för-lorare efter andra världskrigets slut. Visserligen

var han den moraliska segerherren, men ekono-miskt och geografiskt hade Storbritannien havere-rat och en helt ny era avlöst dess storhetstid. Redan på 1920-talet känner Churchill sig främmande i ti-den. Han saknar de gamla levnadsidealerna och vär-deringarna som han skildrar i *My Early Life* (1930) och blir på så sätt främmande i den nya tiden och är förlorare redan då. Thomas Mann var barn av det gamla kejsardömet Tyskland. I *Betrachtungen ei-nes Unpolitischen* (1918) är han mycket kritisk till den ”imperialistiska demokratin” och han riktar sig särskilt mot England och Frankrike, bland annat mot deras erövningslusta och hemska övertramp. Ett bättre alternativ till demokratin dåliga ord-ning var det gamla Tyskland. Thomas Mann menar att demokratiseringen ofta skapade okunniga stre-brar som kunde armbåga sig fram till makt, medan 1800-talets Tyskland byggdes upp av kunniga äm-betsmän. Och visst håller man med Luthersson om att både Winston Churchill och Thomas Mann är förlorare i en ny tid. När det gäller Antoine de Saint-Exupéry blev han, som Luthersson belyser, en sjöromansförfattare av 1800-talssnitt förflyttad till 1900-talet, men med en ny teknik, nämligen fly-gets. Han blev inte, som hans förläggare hade hop-pats, en modern 1900-talsförfattare.

Alla litterära texter är rimligt nog infattade i ett historiskt sammanhang. Tidlöshet är rentav ett tvi-velaktigt beröm. Men priset för att en gång ha varit en angelägenhet för alla blir i en ny tid högt, och med en allt snabbare omsättning av ideal och in-tressen blir det allt tydligare. En kolonial värld kan i efterhand bara förstås historiskt. Peter Luthersson håller före att en sådan förståelse är viktig, ja, rentav nödvändig. Det är så en litteratur som är knuten till en tidigare idealbildning kan lära oss något väsent-ligt. Peter Lutherssons förlorare har mycket att lära oss. Litteraturen blir därmed den slutlige segaren.

Jenny Westerström

Ann-Sofie Lönngren, *Following the Animal. Po-wer, Agency, and Human-Animal Transformations in Modern, Northern-European Literature*. Cam-bridge Scholars Publishing. Newcastle upon Thyne 2015.

Gränsen mellan människa och djur är en av histo-riens mest bevakade. Utifrån den har stora delar av vårt begreppsliggörande skett och vårt sätt att leva och handla formerats. Djuret har fått känneteckna